

OPBOUW

WEEKBLAD TOT OPBOUW VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

uitgave van de gereformeerde persvereniging „opbouw”

Ik ellendig mens... Gode zij dank

In het voorgaande gedeelte heeft Paulus gesproken over de tegenstelling van wil en daad in het leven van een christenmens. Dat dit zo is komt van de zonde, die nog in ons woont. Daarop gaat de apostel door in vs 21: „Zo vind ik dan deze regel: als ik het goede wens te doen, is het kwade bij mij aanwezig”. De St. Vert. zegt het naar mijn smaak wel zo goed: „Zo vind ik dan deze wet in mij; als ik het goede wil doen, dat het kwade mij bijligt”. Met „regel” of „wet” is natuurlijk niet de wet des HEREN bedoeld. Maar de „gang van zaken” zoals het in het leven gaat. Soms — zoals in vs 23 — kan „wet” de betekenis hebben van: dwingende macht, sterke drang, wetmatigheid.

Paulus zegt dus — en hij zegt dat voor alle gelovigen — dat hij het goede wil doen. Maar tot de uitvoering komt het niet. Omdat het kwade op de loer ligt. De zonde ligt voor de deur om zo te zeggen en sluipt telkens weer binnen.

In de volgende verzen verklaart hij zich nader: „Want naar de inwendige mens verlustig ik mij in de wet Gods, maar in mijn leden zie ik een andere wet, die strijd voert tegen de wet van mijn verstand en mij tot krijgsgevangene maakt van de wet der zonde, die in mijn leden is”.

Voor „inwendige mens” staat letterlijk: de mens-van-binnen of de mens-naar-binnen. We zouden kunnen zeggen: het hart, waaruit de uitgangen des levens zijn. Dat wil niet zeggen, dat er een innerlijke kern in de mens is, die nooit meer zondigen kan. Maar het wil zeggen, dat alle gelovigen van harte de wet toestemmen, dat zij goed is. Zij hebben er lust in. Zij stemmen van harte in met de woorden van Psalm 19: „De wet des HEREN is volmaakt, zij verkwikt de ziel... De bevelen des HEREN zijn waarachtig, zij verheugen het hart; het gebod des HEREN is louter, het verlicht de ogen... Kostelijker zijn zij dan goud, ja dan veel fijn goud; en zoeter dan honig, ja dan honigzeem uit de raat... Ook laat uw knecht zich daardoor ernstig vermanen: in het houden er van ligt rijke beloning”.

Maar het andere is er ook in het leven der gelovigen: „Ik zie in mijn leden een andere wet”. Tegenover de mens-naar-binnen staat de mens-naar-buiten. Dat bedoelt Paulus met „mijn leden”. Daarmee bedoelt hij de mens, zoals hij in zijn lichamelijk bestaan reilt en zeilt, zijn handel en wandel. Terwijl er innerlijk een vermaak is in de wet des HEREN is er ook een andere drang, een andere macht, een vreemde wetmatigheid om zo te zeggen. En die vreemde macht der zonde trekt op tegen de „wet des verstands”. Een andere vertaling luidt: de wet van mijn gemoed of van mijn zedelijk inzicht. Daarmee wordt bedoeld de wet des HEREN, waaraan het gemoed of de mens-van-binnen wil gehoorzamen. Maar op zichzelf is die toestemming, dat de wet goed is, niet bij machte de kracht der zonde te overwinnen. We zouden het met de Catechismus zó kunnen zeggen: „Dewijl wij van onszelf alzo zwak zijn, dat wij niet een ogenblik zouden kunnen bestaan en daartoe onze doodvijanden, de duivel, de wereld en ons eigen vlees niet ophouden ons aan te vechten...”. Paulus beziet zichzelf op zichzelf, afgezien van de genade van Jezus Christus en de kracht des Heiligen Geestes. Dan kan hij tegen de zonde niet op en wordt hij krijdsgevangen gemaakt. Dan wordt hij tot slavernij gebracht en ligt hij onder in de strijd.

Bij een verklaarder van dit vers kwam ik

het volgende beeld tegen: Kwajongens binden soms een hond en een kat met de staarten aan mekaar en hitsen ze dan tegen elkaar op. Ze zijn aan elkaar verbonden en moeten strijden. Natuurlijk gaat elk beeld mank. Maar er zit toch wel wat in.

Zo pas heb ik gezegd, dat Paulus van harte instemt met Psalm 19, die de wet roemt. Maar hij stemt ook in met het slot van die Psalm: „Afdwalingen — wie bemerkt ze? Spreek van de verborgene mij vrij. Behoed ook uw knecht voor overmoed, laat die over mij niet heersen”. Hij stemt ook in met de boetsalmen, die getuigen van zwakheid en struikeling en diepe val, waaruit alleen de almachtige genade des HEREN redden kan. Wie zou dit niet toestemmen, die de HERE kent en zo zichzelf kent? „Wij struikelen allen in veel opzichten”. „Indien wij zeggen dat wij geen zonde hebben misleiden wij onszelf en de waarheid is in ons niet”. Met alle goede voornemens zijn we verloren mensen.

En dan volgt de bekende uitroep: „Ik ellendig mens! Wie zal mij verlossen uit het lichaam dezes doods?” Men heeft niet kunnen geloven, dat Paulus dit van zichzelf zou zeggen. Wanhoopte hij dan aan zijn verlossing? Vertwijfelde hij aan Gods genade? Maar dáár is geen sprake van! Er is geen zweem van wanhoop aan Gods genade! Maar wel wanhoopt Paulus aan zichzelf en aan zijn vlees, waarin geen goeds woont. Hij zegt: Ik, door de zonde geplaagde en gekweld mens! En dat zegt hij niet alleen van zichzelf, maar hij gaat er vanuit, dat dit op de een of andere manier de ervaring is van alle gelovigen. Men kan zeggen, dat de strijd tegen de zonde een vrolijke strijd is. Omdat de overwinning door de genade van Christus zeker is. Maar dat neemt niet weg, dat de strijd tegen de zonde elendig zwaar is. En dat we hijgen naar de staat der heerlijkheid, waar die strijd niet meer hoeft gestreden worden.

Als de apostel zegt: „Wie zal mij verlossen uit dit doodlichaam”, dan moeten we dat niet misverstaan. Van minachting van het lichaam is geen sprake, het is een schepping Gods. Hij zegt niet: Ik verlang, dat mijn „onsterfelijke ziel” uit dit lichaam bevrijd worde. Hij wil er nergens van weten, dat het lichaam maar een schelp is, waarin de ziel als een waardevolle parel is vervat. Maar hij ziet, dat het lichaam een instrument van de zonde is geworden. Onze „leden” zijn invalspoorten voor de duivel geworden. Tengevolge van de zonde is dit lichaam nog sterfelijk: het wordt een prooi van de dood. Hij begeert ook voor het lichaam verlossing. Hij verlangt naar de opstanding der doden. Met I Cor. 15 kunnen we zeggen, dat de verlossing van het lichaam daarin bestaat, dat voor vergankelijkheid onvergankelijkheid komt, in plaats van oneer heerlijkheid, voor zwakheid kracht, voor een natuurlijk lichaam een Geestelijk lichaam. Dat geheel door de Heilige Geest wordt geleid en beheerst.

Dat in vs 24 geen wanhoop aan het woord is blijkt uit vs 25: „Gode zij dank door Jezus Christus onze Here”. Kort en krachtig en juichend spreekt hij zijn geloof in de verlossing uit. We kunnen deze uitroep zó aanvullen: Gode zij dank, dit lichaam des doods zal verlost worden door Jezus Christus, onze Here. Van ons zelf is niets te verwachten. Wij liggen midden in de dood en wat ons betreft zouden wij daar eeuwig in blijven. Maar Goddank, Hij zorgt voor onze redding. Door Jezus, de Zaligmaker. Door Christus, die de dood heeft overwonnen. Door onze Here,

UIT DE INHOUD:

<i>Ik ellendig mens... Gode zij dank</i>	H. J. J.
<i>Over de eenheid der kerk (I)</i>	C. V.
<i>Heeft de dood ook een creatuurlijk aspect?</i>	B. T.
<i>Wijsbegeerte van de ontmoeting IV (Slot)</i>	K. J. P.
<i>Ons zingen in de kerk</i>	D. W. L. M.
<i>Na drie jaar</i>	Red.
<i>Hirschfeld over Colijn (II)</i>	H. S.
<i>Boekbespreking</i>	J. H. V.
<i>Persschouw</i>	C. V.
<i>Ingezonden</i>	P. A.
<i>In Memoriam J. van Dijk</i>	H. J. J.
<i>Studentenleven</i>	
<i>Kerknieuws</i>	

die ons kocht met de prijs van zijn bloed.

Tenslotte vat hij het gezegde samen in deze woorden: „Derhalve ben ik zelf met mijn verstand dienstbaar aan de wet Gods, maar met mijn vlees aan de wet der zonde”. Voor verstand kunnen wij beter een ander woord kiezen: Gemoed, zedelijk inzicht, mens-van-binnen. Wat dat betreft valt hij de wet bij.

Maar met het vlees staat het minder goed, liever nog: slecht. Als wij ons vlees volgen — en dat vlees houden we tot aan onze dood — dan dienen wij de macht der zonde en dan liggen we onder in de strijd.

Men heeft door alle eeuwen heen gevraagd wie Paulus hier eigenlijk bedoelt met „ik”. Denkt hij aan zijn eigen leven als leerling der rabbijnen? Of heeft hij de mens in het algemeen op het oog? Bedoelt hij het inzicht weer te geven van een wedergeborene? Of van iemand die nog maar aan het begin van het leven des geloofs staat? Zo tussen onwedergeboren en wedergeboren in?

De geleerden — ook de Gereformeerde — zijn het hierover niet eens en zullen het ook wel nooit eens worden. Wat mij betreft, ik lees hier een stuk levenservaring van ieder, die het leven buiten zichzelf in de Here Jezus Christus zoekt. Kan een christen uit zichzelf één ogenblik bestaan in de strijd?

Is er van hem — ook met zijn christelijke voornemens — ooit iets goeds te verwachten? Is er bij ieder christenmens niet een ontstellende tegenstelling tussen wil en daad, begeren en uitvoering, mens-van-binnen en mens-van-buiten? Moeten wij ons allen niet schamen over het resultaat van ons leven? Hebben wij niet altijd weer het leven buiten ons zelf te zoeken?

Nu, daarheen wil Paulus ons ook in dit hoofdstuk drijven. Dat we nooit iets van onszelf, maar altijd alles door het geloof van Jezus Christus verwachten. In Hem en in Hem alleen hebben we alles wat tot onze redding nodig is.

Het is voor mij de vraag of wij met onze geleerde onderscheidingen wel iets opschiepen. Ieder, die de HERE kent en zichzelf, valt Paulus bij.

Maar er blijft toch veel raadselachtigs? Inderdaad. Want de zonde is raadselachtig. En een mens is raadselachtig. Ook een christenmens. Dat leert ons Rom. 7.

H. J. Jager.

Over de eenheid der kerk

I

Inleiding

Er is een diepgaand verschil tussen veler denken over de kerk in onze dagen en het denken over de kerk, zoals dat in de dagen der reformatie allerwege werd gevonden.

Dat denken is in onze dagen o.a. dikwijls verward, verstijfd en dus verwereldlijkt. Het is menselijk-al-te-menselijk geworden. Als men tegenwoordig over de kerk denkt of spreekt, richt men namelijk veelal onmiddellijk de aandacht op bepaalde, in de historie gegroeide, en thans als concrete organisaties bestaande gemeenschappen, welke zich als kerk aandienen. Dus b.v. op de Roomse, de Nederlands Hervormde, de Lutherse, de niet-of-wel-vrijgemaakte Gereformeerde Kerken enz., enz. Men gaat vervolgens die kerken bekijken, het kenmerkende ervan opzoeken, ze met elkaar vergelijken. Om ze ten slotte in een bepaalde rangorde te plaatsen. Bij voorbeeld naar gelang van de graad van de „zuiverheid”. Misschien hanteert men daarbij ook nog de constructie, dat al die kerken „openbaringen” zijn van „de” kerk, of van een „onzichtbare” kerk, of iets dergelijks.

Wanneer men evenwel zo te werk gaat, maakt men het zich a-priori onmogelijk de juiste blik, dat wil zeggen: de geloofs-blik op de kerk te krijgen. Want men heeft dan niet het goede standpunt, de goede uitkijkpost gevonden van waaruit men de kerk van Christus, zoals deze op aarde reilt en zeilt in het juiste perspectief kan zien. Men ging dan namelijk met de rug naar Christus staan.

Wil men de kerk goed zien, dan moet men nooit beginnen met om zich heen te kijken. Of, anders gezegd: men moet niet in horizontale richting schouwen. Neen, ook wanneer het om het kennen van de kerk gaat, moeten we beginnen met onze harten opwaarts in de hemel te verheffen waar Christus is. Of, anders gezegd: we moeten van boven naar beneden zien. In de houding des geloofs kán dat.

Geloof en kerk

Voor het verkrijgen van deze geloofskijk op de kerk kan de „Oude Heidelbergse” ons uitstekend helpen. In die Catechismus wordt namelijk ook ten aanzien van de kerk de reformatische boodschap — en dat wil tegelijk zeggen: de boodschap der Schrift — verrassend zuiver vertolkt.

De Catechismus zet ons reeds dadelijk als hij over de kerk gaat spreken op de goede weg.

Hij stelt namelijk de vraag: Wat gelooft gij van de éne, heilige katholieke kerk?

Ja, dat staat er: Wat gelooft gij omtrent de kerk?

Het is de Catechismus niet te doen om ons kerkbegrip, of onze kerkbeschouwing, of om een of andere opvatting omtrent de kerk. Van zulke begrippen, beschouwingen, opvattingen zijn er heel veel. Maar ze zijn van geringe waarde! Neen, de catechismus vraagt: Wat gelooft gij omtrent de kerk? Dat wil zeggen: Wat hebt ge uit Gods eigen mond over die kerk gehoord? En wat hebt ge toen als Gods boodschap omtrent de kerk aanvaard? Aanvaard van harte. Zo, dat heel het denken en handelen er volstrekt door worden beheerst. Zo, dat ge er zelfs zo nodig uw leven voor zoudt willen geven.

Dat de Catechismus vraagt naar ons geloof ten aanzien van de kerk houdt nu heel veel in.

Vooreerst, ik zei het al, dat het daarbij vóór alles gaat om het woord van God. Geloof is altijd en geheel en alleen betrokken op het woord van God. Geloof wordt door het woord Gods in het leven geroepen en onderhouden. Het heeft het woord Gods tot „inhoud”. Zonder woord Gods bestaat er geen geloof. Echt geloof is dit, dat ons hart werd geopend en open wordt gehouden door Gods Geest en woord zó, dat Gods woord daarin leven, wonen en werken kan. Geloof ten aanzien van de kerk is dus in het kennen van, denken over en handelen in en voor de kerk, geheel en al beheerst door het levende en eeuwig blijvende woord van God.

Maar het gelóven van de kerk houdt nog meer in. Het betekent ook, dat we voor wat we als geloof omtrent de kerk ontvingen geen

enkel bewijs bezitten. Gods Woord is immers verheven boven dat niveau van menselijk kennen en denken, waarop met bewijs en tegenbewijs wordt geopereerd. Gods woord, ook omtrent de kerk, komt tot ons zonder bewijs, zonder aanbeveling. „Bewijzen” kunnen Gods woord alleen maar aantasten in zijn majesteit en het „krachteloos maken” in zijn effect. Als God tot ons gaat spreken — ook over de kerk — dan begint Hij zakelijk altijd met het majestueuze: Alzo spreekt de HERE. En dan past ons alleen de houding van het: Spreek HERE, want Uw knecht hoort.

Het gelovig luisteren en gehoorzamen naar Gods woord omtrent de kerk houdt voorts ook in, dat we uitsluitend dat kerk zullen noemen, wat in Gods oog kerk is. Er is met het woord kerk in de loop der eeuwen nog al gesold. Men gebruikte en gebruikt het voor van alles en nog wat, dat niet kerk is. Daarom moet — en als we echt geloven gebeurt dat ook — het woord, de idee kerk ontleidigd worden van zijn valse en onzuivere inhouden. We moeten de schone kerknaam alleen geven aan wat God in Jezus Christus tot zijn kerk maakte en daarna ook als kerk aanduidt.

Een andere consequentie van het naar de Schrift geloven van de kerk is dit, dat de goddelijke boodschap omtrent de kerk voor het vlees een ergernis en dwaasheid is. De natuurlijke mens neemt óók Gods woord over de kerk en die kerk zelf niet aan. Want ze zijn beide dingen van de Geest Gods. Daarom zijn ze hem een ergernis en dwaasheid. En hij kan ze daarom ook niet verstaan. Want ze kunnen alleen Geestelijk beoordeeld worden (1 Kor. 2 : 15).

Christus zien!

Wanneer nu de Catechismus een antwoord gaat geven op de vraag wat de gelovigen omtrent de kerk moeten geloven en ook, als het goed met hen staat, metterdaad geloven, dan is het eerste wat hij doet — wijzen naar de Zone Gods, de verheerlijkte Christus.

Dat is iets dat onze volle aandacht moet hebben.

O neen, aan ménsen denkt de Catechismus nog niet. Die komen pas later in zijn gezichtsveld. Het eerste wat nodig is om de kijk des geloofs op de kerk te krijgen is het zien van Jezus Christus, de Zone Gods, die nu zit aan de rechterhand van zijn hemelse Vader.

Jezus Christus is het fundament en het hoofd, het begin en het eind, kortom het een en het al van de kerk.

Alle dingen zijn door de Zoon van God en tot Hem geschapen. Hij is vóór alles en alle dingen hebben hun bestaan in Hem en Hij is het hoofd van het lichaam, de gemeente. Hij is

het begin, de eerstgeborene uit de doden, zodat Hij onder alles de eerste geworden is (Col. 1 : 17, 18). Alle gelovigen, zowel uit de Joden als uit de heidenen, worden gebouwd op de grondslag van de apostelen en de profeten terwijl Jezus Christus zelf de hoeksteen is. En in Hem wast het gehele bouwwerk, goed ineensluitend, op tot een tempel in de Here, waarbij alle gelovigen dienen als bouwstenen voor een woonstede Gods in de Geest (Ef. 2 : 20—22). Ja, zo innig is de band tussen de Here Christus, en de zijnen, dat onze Heiland tezamen met allen die in Hem geloven, eenmaal zelfs kort en goed met de naam Christus worden aangeduid. Want gelijk het lichaam één is — zo schreef Paulus eenmaal — en vele leden heeft, en al de leden van het lichaam, hoevele ook, één lichaam vormen, zo ook Christus (1 Kor. 12 : 12).

Enerzijds is het dus zo, dat Christus en de gelovigen samen de kerk vormen — Hij is het hoofd daarvan, zij zijn de leden — en anderzijds, dat de Heiland en allen die de zijnen zijn in hun innige eenheid en samenhangt, Christus worden genoemd.

Nooit sterk genoeg kan deze eenheid tussen Christus en zijn kerk worden benadrukt. Zonder Christus is de kerk niets. Wat ze is, is ze door Hem, in Hem, met Hem, om Hem. Hoewel onzichtbaar is Hij toch zèlf, ten volle en altijd in zijn kerk aanwezig. Alle leden zijn „in Hem”. En Hij is „in hen”. Jezus Christus bestaat eenvoudig niet zonder zijn kerk. En de kerk bestaat niet zonder Christus, haar Hoofd en Koning. Christus zonder zijn kerk — dat betekent: de wereld voor Satan. De kerk zonder Christus — dat betekent: een kapel van de Satan.

De aanwijzing van de Catechismus dat we om ook maar iets van de kerk echt te kunnen zien vóór alles Jezus Christus moeten ontdekken, geloven, kennen, is van de allergrrootste betekenis. — Want zij accentueert zo scherp als dat maar mogelijk is, dat we alleen als we door een levend geloof met Christus verbonden zijn, het mysterie van de kerk voor ons opengaat, zó dat wij het kennen. Het kennen van de kerk is daarom allerminst een uitsluitend intellectuele aangelegenheid. Het is mogelijk, dat iemand prachtige orthodoxe ideeën omtrent de kerk in zijn hoofd heeft, maar dat hij de kerk, de werkelijke kerk nog nooit heeft gezien. Want nóg eens, het is zó: In zoverre ik echt in Christus geloof, zie ik de kerk. Maar wanneer ik Christus niet ken, wanneer ik niet actueel in Hem geloof, blijft ook de kerk vreemd voor mij, al leef ik er midden in. En omgekeerd is het ook zo: In zoverre ik Christus' kerk in het geloof zie en ken, ontdek ik ook haar Heer en Hoofd. Maar evenzo: ik ken Jezus Christus niet, ook al spreek ik nog zo orthodox, warm en eerbiedig over Hem, als zijn kerk, door mijn ongelooft, vreemd voor mij blijft.

C. V.

Heeft de dood ook een creatuurlijk aspect?

Deze vraag verdient enige toelichting. In de publicaties van prof. dr. K. J. Popma komen we meermalen de opmerking tegen, dat men bij de dood ook van een creatuurlijk aspect kan spreken, naast de volledige erkenning dat de dood het loon op de zonde is.

Nu heb ik van prof. Popma in de loop der jaren veel geleerd en ik ben zeer dankbaar, dat hij nog steeds voortgaat het reformatisch leven te verrijken met zijn bijbelstudies en wijsgerige beschouwingen. Ik heb meer behoefte om naar hem te luisteren, dan met hem in debat te gaan.

Wanneer we in dit artikelje achter zijn spreken over een creatuurlijk doodaspect een vraagteken stellen, geschiedt dit in alle bescheidenheid. Alleen met het doel om in discussie met elkander verder te komen.

Prof. Popma is van mening, dat ziekte en dood niet louter als gevolg van de zondeval (lapsus) zijn opgetreden, maar ook in de staat der rechttheit een functie zouden hebben gehad, en dus behalve een lapsarisch ook een creatuurlijk element bevatten.

Het zal heel moeilijk zijn om deze mening op bijbelse gronden te funderen. Voorzover wij kunnen nagaan worden ziekte en dood in de Schrift steeds in verbinding gezien met zonde en straf. Beide vormen een stuk menselijk leed en dit leed is toch kwalijk te

rijmen met wat de Bijbel na de schepping van de mens duidelijk noteert: „God zag alles wat Hij gemaakt had, en zie, het was zeer goed” (Genesis 1 : 31).

Ziekte is in elk geval een defect, een aantasting van het welzijn, een zekere desintegratie, terwijl de dood een totale desintegratie van het menselijk bestaan betekent. En daarom kunnen ze onmogelijk behoord hebben tot het „zeer goed”, dat aan de geschapen mens in de staat der rechttheit wordt toegekend. Welk motief kan ons dan dringen tot een opvatting, dat ook in de staat der rechttheit de dood een zekere functie heeft gehad en dat we met reden van een creatuurlijk doodaspect kunnen spreken?

Prof. Popma grondt zijn mening onder meer op het feit, dat de mens in de staat der rechttheit nog niet tot zijn volmaakte bestemming was gekomen. Er bestond in het paradijs nog de mogelijkheid, dat de mens door ongehoorzaamheid aan Gods gebod tot zonde werd gebracht en aldus onder het oordeel des doods zou komen. Adam en Eva verkeerden in de staat van het nog-kunnen-zondigen-en-sterven. En de volmaaktheid van het menselijk bestaan houdt in, dat hij gekomen is tot een leven van nooit-meer-kunnen-zondigen-en-sterven, dus tot een onbedreigd en onverstoortbaar met God in gemeenschap blijven,

zoals dit het deel zal zijn van de verlost en op de nieuwe aarde, na de dag der wederopstanding.

Het verkeren in de staat der rechtheid en nog niet in de staat der volmaaktheid, veronderstelt noodwendig een overgang, misschien beter gezegd: een doorgang, die de mens zou meemaken om van het een in het andere te komen. Maar deze hypothetische overgang of doorgang doen wij beter niet aan te merken als een soort creatuurlijke dood.

De dood te zien als poort, als doorgang tot de eeuwige en volkomen gelukzaligheid is voor Gods kinderen nu, in de gebrokenheid van ons huidig menselijk bestaan, volkomen verantwoord, maar deze zienswijze past niet ten aanzien van de staat, waarin de mens vóór de val in zonde heeft verkeerd. Wij zouden dan die overgang in verband met wat Paulus ons in 1 Corinthe 15 : 51 heeft geopenbaard, beter met „veranderd worden” dan met een

natuurlijk sterven kunnen typeren.

Zoals de gelovigen, die levend overblijven tot de dag van 's Heren wederkomst, bij het klinken van de laatste bazuin, in een ogenblik een verandering zullen ondergaan, waardoor ze onvergankelijkheid en onsterfelijkheid aandoen, zó kan van de mens in de staat der rechtheid gezegd worden: hij moest nog de overgang meemaken, de verandering ondergaan om tot de staat der volmaakte heerlijkheid te komen.

Op grond van deze overweging achten we het motief, dat prof. Popma gebracht heeft tot het spreken van een creatuurlijk doodsaspect, onbevredigend. Bovendien is de mening, dat een natuurlijk sterven, ja ook het functioneren van ziekten in de staat der rechtheid mag worden aangenomen, niet te rijmen met het bijbels gegeven, dat God de mens zeer goed geschapen heeft.

B. Telder.

Wijsbegeerte van de ontmoeting

IV (Slot)

Het zevende hoofdstuk van dr Kwant's studie draagt de veelbelovende titel „theologische perspectieven”, en daarbij onthouden we uiteraard, dat deze theologische perspectieven gevonden worden in een wijsbegeerte der ontmoeting. Zoals er naar de visie van dr Kwant een ontmoeting en zelfs een dialoog is tussen de mens en het „infra-humane”, zo is er ook een ontmoeting met Hem Die de mens te boven gaat. In dit verband spreekt de auteur, steeds vol aandacht voor het sociale, over het gemeenschappelijke in de Godsdienst; hij had eenvoudig zich kunnen bepalen tot de vermelding van de gemeenschap der heiligen uit het Apostolicum. Verder spreekt hij over de Christus Die zich in de geschiedenis door de mensen laat ontmoeten (115). Maar hij zou niet de overtuigde R.K. zijn die hij is, als hij niet bijzondere aandacht wijdde aan de Kerk, en hij belijdt duidelijk zijn kerk-theïstisch standpunt. Hierin ligt iets sympathieks: inderdaad is de kerk „bijna Goddelijk” en we noemen haar een „Goddelijk instituut” in de zin van een stichting van Godswege en als zodanig een unicum in de schepping. Dr Kwant is echter van overtuiging, dat „God werkelijk leeft in de Kerk”, 115; en dat Hij „blijft verschijnen in de Kerk”, 116. Van hier uit beoordeelt hij de reformatie en komt zo noodzakelijk tot een onjuist oordeel. Naar de overtuiging van dr Kwant is het „in overeenstemming met de sociale natuur van de mens, met zijn aanwezigheid op de samenleving, dat hij God ontmoet binnen een Kerk, die Gods aanwezigheid in de geschiedenis belichaamt”, 118. Wat de verhouding van wijsbegeerte en theologie aangaat merkt hij op, dat men een theologisch gezichtspunt niet wijsgerig kan funderen, 118. Hij is daarbij van mening dat ook de protestant God ontmoet binnen zijn Kerk, en de Schrift verstaat zoals die in zijn Kerk wordt gelezen en uitgelegd, 118. We mogen opmerken, dat menig protestant en ook menig calvinist inderdaad zijn in-de-kerk-zijn op R.K. wijze realiseert. Dat neemt echter niet weg, dat de volmacht tot christelijke vrijheid en mondigheid binnen bereik blijft liggen van elk reformatorisch gelovige. Dr Kwant maakt op typische wijze melding van het theologisch dualisme inzake de kerk: veel R.K. theologen maken onderscheid tussen de empirische en de indefectibile kerk, d.w.z. de kerk zoals ze onze ervaring binnentreedt en de kerk zoals ze in onberispelijkheid bij God bestaat. Dit dualisme, dat in zwakke vorm soms wordt voorgedragen door de dualiteit van coetus en congregatio, is uiteraard voor de reformatorische mens niet aanvaardbaar. Ook de lutheraanse visie van „simul iustus et peccator”, tegelijk gerechtvaardigd en zondaar, verwijst nog naar dit theologisch dualisme, dat een theologische interpretatie van Rom. 7 : 14—26 schijnt te zijn. Indien dit „simul” juist was, zou de christelijke strijd overbodig zijn geworden. Het is juist de dagelijkse bekering, die het tegendeel van dit „simul” bewijst. Een hieraan verwante visie plaatst een „simul”, namelijk een creatuurlijke „simul tota possessio vitae”, een gelijktijdig algeheel levensbezit aan gene zijde van graf en eindgericht, waarbij dan onvermijdelijk

in het christelijk leven een kloof tussen tijd en eeuwigheid wordt aangenomen en de tijd als kenmerk van de „weerhouding” als aflopend wordt beschouwd. O.i. kan het reformatorisch belijden daarom een zo grote nadruk op de zwakheid en ontoereikendheid van het christelijk geloof leggen, doordat het uitgaat van een voor ons geheel ondoorzichtige saamhorigheid van tijd en eeuwig leven. De nadruk op die zwakheid is inderdaad groot: 1. dat wij in dit leven niet meer hebben dan een klein beginsel van gehoorzaamheid; 2. dat ook onze heiligste werken met zonde bevuurd zijn; 3. dat we tot onze dood toe tegen onze concrete en daadwerkelijke zonden te strijden hebben; 4. dat we geen volkomen geloof hebben, d.i. een ontoereikend geloof hebben; 5. dat we ons niet met zulk een ijver begeven om God te dienen als we schuldig zijn te doen; 6. dat we de schuld dagelijks méér maken. Indien we deze zes punten onderbrengen onder de idee van een empirische kerk, die door de theologische gedachte van een indefectibile kerk in evenwicht wordt gehouden, ontlopen we de ernst en diepte van de christelijke strijd: in het christelijk leven ziet de gelovige zich zelf als zondaar, d.w.z. als collaborateur met de boze, en met minder kan het christelijk belijden niet toe.

Dr Kwant vat de bekende R.K. dualistische theologische kerkgedachte op met gebruikmaking van de term „ambiguë situatie”: de katholieke bevindt zich als kerkmens in een ambiguë situatie. Deze term is met huid en haar van Merleau-Ponty overgenomen, maar toegepast in een theologisch perspectief: de ambiguïteit, de dubbelzinnigheid van de kerkelijke situatie komt daarin uit, dat de R.K. Christen zich zelf meent te herkennen als vertegenwoordiger van de zwakheid, kortzichtigheid en zonde van de empirische kerk; maar tegelijk ziet hij zich gelovig als vertegenwoordiger van de indefectibile kerk, die een onberispelijkheid is, een koningsdochter zonder vlek of rimpel. Het is juist dit „tegelijk” dat, ook indien het geïnterpreteerd wordt als „en toch”, het bedoelde theologisch dualisme verraadt.

Ten slotte willen we enkele opmerkingen, die als kort commentaar bij de bovenstaande in hoofdzaak refererende beschouwing gegeven werden, uitlichten om zodoende tot een samenvattende beoordeling te komen.

Wij menen dat dr Kwant een niet geheel legitiem gebruik gemaakt heeft van het werk van Maurice Merleau-Ponty. De idee van de ontmoeting heeft bij laatstgenoemde een andere waarde en oorsprong dan bij dr Kwant. Het is waar, dat de auteur op enige punten kritisch staat tegenover Merleau-Ponty. Maar ontmoeting is bij de laatste een ontmoeting van mens en wereld, waarbij die twee elkaar naderen en min of meer in elkaar overgaan. Typisch komt dit uit in Merleau-Ponty's mensbeschouwing, waarin hij het dualisme van natuur en vrijheid poogt te boven te komen door de lichamelijke als ik-lichaam zoveel mogelijk te „vergeestelijken” en de gedachte als geïncarneerde gedachte zover mogelijk te „verstoffelijken”. Dat hij op deze wijze het dualisme van natuur en vrijheid niet overwint maar veeleer bevestigt, blijkt daaruit dat hij genoodzaakt is

voortdurend door te gaan met de in beginsel eindeloze poging om natuur en vrijheid wijsgerig in één te denken. We zouden deze poging kunnen begrijpen onder het symbool van twee evenwijdige lijnen, die elkaar zouden kruisen „in het oneindige”.

Dr Kwant volgt Merleau-Ponty niet in zijn dualisme van natuur en vrijheid. We menen dat hij een ander dualisme aanhangt. Weliswaar schijnt hij dit te gaan overwinnen, als hij zegt, dat het lichaam niet een soort woonplaats van de geest is die in zich zelf een geheel eigen leven zou leiden: „de geest existeert, bestaat, wordt zichzelf in het lichaam”, 57. Hier schijnt de auteur een wezenlijke eenheid van de menselijke natuur te naderen. Maar als we hem horen getuigen van een principiële polariteit van stoffelijkheid en persoon, ontmoeten we bij hem toch weer het aloude dualisme, zij het in moderne vormgeving: „Wij zouden de persoon hoogstens tegenover de pure stoffelijkheid kunnen stellen en zouden dan tot het besluit moeten komen, dat de loutere stoffelijkheid ons weinig vertrouwd is”, 39.

De waardering welke de auteur toont voor gedachten van Hegel, Marx en Merleau-Ponty zullen o.i. samenhangen met zijn idee van filosoferen als een „natuurlijke” zaak. We menen, dat hij daarbij de genoemde denkers niet helemaal recht doet, en tevens zijn eigen gedachte door hen ietwat laat bepalen naar de denkwijze van een synthese. In tegenstelling tot andere aanhangers van de R.K. theologische vernieuwing moet de auteur o.i. weinig geporteerd zijn voor de idee van christelijke wijsbegeerte of filosoferen in Christus. Veeleer ziet hij waarheidsmomenten in het niet-christelijk filosoferen, waarbij de leer van het Evangelie zich aansluit, vgl. o.m. p. 53.

Het wil ons voorkomen, dat de auteur aan de taal-idee een speculatieve uitbreiding geeft, in overeenstemming met wat we in meer dan één existentiële filosofie vinden omtrent de taal, zoals b.v. de spraak als woonhuis van het Zijn. Dat hij deze uitbreiding maken kan, dankt hij o.i. aan de universaliteit in eigen kring, die van nature aan elke modaliteit en zo ook aan de linguale functie eigen is.

Een andere speculatieve uitbreiding menen we te ontdekken in het gebruik dat de auteur maakt van de woorden lichaam en belichaming. Een enkele maal overtuigt hij: zo b.v. als hij het lichamelijke gedrag van vreugde een incarnatie van de vreugde zelf noemt en de gedachte afwijst, als zou het gedrag van vreugde niet meer zijn dan een verwijzend teken. Maar op deze wijze te opereren met de gedachte van incarnatie lijkt ons toch niet zonder gevaar. Het is o.i. waarschijnlijk, dat deze term van dogmatologische oorsprong nu op geheel andere gebieden wordt toegepast en daardoor een zekere wazigheid verkrijgt.

De indeling in metafysiek, ethiek en theologie is voor ons weinig overtuigend: in deze metafysiek komt meer kosmologie dan ontologie aan de orde, en in deze ethiek gaat het voor een deel om een sociologisch-wijsgerige beschouwing van samenlevingsverbanden. In de theologische perspectieven ten slotte komen enige vitale stukken van de R.K. kerkleer aan de orde, waarbij op een o.i. niet geheel legitieme wijze van modern-filosofische termen gebruik wordt gemaakt — we denken aan de visie op de kerk als ware ze te typeren met de term „ambiguë situatie”.

De nadruk welke de auteur legt op het in-de-wereld-zijn van de mens en op zijn intersubjectiviteit kan o.i. heel wat eenvoudiger aangeduid worden, nl. ten eerste door op te merken, dat wie met de leer van de Schrift „kosmos” zegt, „mens” al gezegd heeft, en ten tweede door het onder de belichting van de Woordopenbaring vrij komend inzicht, dat de mens zijn naaste onmiddellijk en onbemiddeld als religieus subjeet leert kennen. Daarmee is tegelijk de idee van de mens als openheid gegeven.

Dat de auteur geen melding maakt van het merkwaardig atheïsme van Merleau-Ponty, dat z.i. niet vatbaar is voor legitieme geloofscritiek omdat deze onwijsgerig zou zijn, is enerzijds begrijpelijk, maar aan de andere kant te betreuren: juist door dit atheïsme immers is bij Merleau-Ponty de idee van wereld en historie bepaald, alsook die van ontmoeting tussen persoon en wereld. Verblijvend is uiteraard, dat dr Kwant Merleau-Ponty niet volgt in zijn extreem historicisme. Over het algemeen schijnt het redebeleid van

de auteur op billijke wijze getypeerd te kunnen worden als apologetisch. Daarbij is hij echter den Grieken een Griek geworden op een wijze, die voor de reformatorische mens om meer dan één reden niet aanvaardbaar is. De ruimte voor zulk apologetisch denken schijnt vrijgemaakt te zijn door de aan de R.K. cultuurgemeenschap inherente synthese, die o.i. op een vrij verregaand eclecticisme berust. Dat de auteur er ons aan herinnert, dat ook denkers die ver van het christelijk geloof zijn afgedwaald niettemin door hun aandacht voor de kosmos die God geschapen heeft veel opmerkelijke en waardevolle dingen hebben gezien en gezegd, is iets waarvoor we hem dankbaar mogen zijn.

De taal welke dr Kwant gebruikt doet hier en daar een tikje vlaams aan. We menen

echter, dat „weelegd” (76) in de plaats van „geponeerd” niet als gevolg van vlaams taalgebruik verklaard kan worden. Een ogenblik hebben we er aan gedacht, of de auteur misschien onder invloed heeft gestaan van het betekenisverloop van het Griekse „elenchein”, dat vanuit „te schande maken” zowel „bewijzen” als „weeleggen” kan betekenen.

Wij mogen en kunnen onze bewondering niet onthouden aan de bekwaamheid, die de auteur in staat stelde om in kort bestek een volledig ontwerp van een wijsbegeerte der ontmoeting te geven, een ontwerp dat de lezer in hoge mate boeit en tot eigen nadenken, waaronder ook tot zelfcorrectie, stimuleert.

K. J. P.

na DRIE JAAR

Met het nummer van de vorige week is „Opbouw” zijn vierde jaargang begonnen.

Daar zijn we Gode dankbaar voor.

Door goed en kwaad gerucht heen heeft ons blad ook dit jaar gepoogd zijn werk te doen.

Wij leven in een zich voortdurend en snel veranderende wereld. Het geestelijk klimaat, waarin de kerk thans ademt, is zo geheel anders dan dat van vóór de oorlog. De verwarring in de wereld — en ook in de kerk — is zeer groot. Er is onder hen die willen leven naar Gods woord een grote onzekerheid hoe in een zich steeds wijzigende situatie op allerlei gebied moet worden gesproken en gehandeld. De felheid, krampachtigheid en bitterheid waarmee dikwijls wordt geredeneerd en geponeerd wijst daar duidelijk op. Van een heldere kijk op wat **positief** moet worden gedaan in de vele sectoren van het menselijk leven is geen sprake — wel van verwarring, onderlinge strijd en wantrouwen. Met een ononderbroken kritiek op wat „buiten” is en „van buiten” komt is men in de geestelijke worsteling niet klaar! Evenmin als met het citeren van wat bijbelteksten en het hanteren van wat oude schablonen.

Wat evenwel temidden van alle verwarring vast staat en moet — en mag! — vastgehouden worden, dat is het Evangelie van Jezus Christus. Het Evangelie, dat God in Jezus Christus het verbond met zijn volk voor eeuwig heeft vastgemaakt en in Hem het koninkrijk der hemelen heeft geopenbaard. Het Evangelie, dat Jezus Christus is gekomen om goddelozen te rechtvaardigen uit louter genade, alleen door het geloof.

Het Evangelie, waaraan onlosmakelijk verbonden is de oproep, dat zij die in Jezus Christus als hun Verlosser geloven nu ook de gestalte van Christus zullen vertonen. Dat wil, zoals Paulus predikte o.a. zeggen, dat alle bitterheid, gramschap, toorn, getier en gevloek uit het midden der broederen worde gebannen, evenals alle kwaadaardigheid. Maar dat men jegens elkander vriendelijk en barmhartig zal zijn, elkander vergevende, zoals God in Christus vergeving geschonken heeft aan de zijnen. (Ef. 4 : 31, 32).

Als er dit leven uit het Evangelie in principe is, zijn ongetwijfeld de vele en velerlei vragen waarvoor de christenen overall in de wereld geplaatst worden niet opgelost. Daarvoor zal hard gewerkt moeten worden. En daarvoor is vooral een harmonische samenwerking in een levende gemeenschap der heiligen nodig. Maar het is wel zo, dat als er niet is en **blijft** een waarlijk verstaan van en leven uit het Evangelie, een schriftuurlijke oplossing van de kerkelijke, politieke, economische, sociale, wetenschappelijke en culturele vragen nooit zal worden gevonden. Maar omgekeerd: als Gods volk waarlijk uit het Evangelie leeft, heeft het de belofte, dat God het in alle waarheid zal leiden en hun het licht op hun pad zal doen opgaan.

Het is met het oog op dit alles, dat „Opbouw” steeds weer poogde te wijzen, vooral door het openen van de Schrift, op dat wat het centrale, het beslissende is in het leven der kerk en der gelovigen. Tegelijk, naar de mate waarin dat mogelijk was, de actuele vragen besprekende.

De redactie is dankbaar voor de trouwe steun, welke zij van de medewerkers mocht ontvangen en voor het hartelijke medeleven van de lezers. Aan hun sympathie is het vooral ook te danken, dat ook in dit jaar het getal van de abonneés van week tot week toenam.

Met de bede dat „Opbouw” iets goeds moge doen in de opbouw van Christus' kerk en de komst van zijn Rijk gaan we de nieuwe jaargang in.

De Red.

kan dus wijzen (en wijst maar al te vaak) op een luie levenshouding, een gebrek aan geestelijk leven, gebrek aan vurige ijver voor de dienst des Heren. En een al te snel tempo kan dus wijzen (en wijst maar al te vaak) op overspanning, neurotische haast, lichtvaardigheid, gebrek aan geestelijk leven, gebrek aan eerbied. Tussen rots en draaikolk is het veilig varen.

Maar er is een weg, die uitnemender is dan in cijfers kan worden uitgedrukt. Die weg vindt u in Kampen, op onze theologische hoge-

Ons zingen in de kerk

Het juiste tempo

Het juiste tempo, dat bij onze kerkzang in acht genomen dient te worden, is vaak oorzaak van diepgaande meningsverschillen tussen organisten en kerkleden, tussen kerkleden en kerkeraden, tussen kerkeraden en organisten. Wat voor de een „bepaald te vlug” klinkt, noemt de ander „verschrikkelijk langzaam”. In blakende ijver tot vervolmaking van ons gezongen loffer storten verschillende partijen zich in een hopeloze strijd... hopeloos, omdat de juiste normen van goed en kwaad hier niet bekend zijn. En bij gebrek aan objectieve normen wil de meest bespraakte het nog wel eens winnen. Het debat althans.

Zo zal het volk Gods, uit Egypte geleid, ook wel eens gemurmureerd hebben over het juiste tempo. Wat voor de een, die zich haastte naar het beloofde land, een treuzeltempo betekende, kan voor de ander, die naar de vleespotten van Egypte terugverlangde, wel een renpartij zijn geweest. Het maakte ook verschil of men de woestijnreis aanving op de leeftijd van jongelingen, die niet moede of mat worden — dan wel beladen met een gamma van kleuters en zuigelingen. Vandaag aan de dag gaat dat nog net zo in onze kerken: de een is kennelijk bezig te „verachten”, achteraan te komen; de ander gelijkt in zijn drijven op Jehu, die onzinniglijk dreef. De een kan niet meezingen, omdat er tegenwoordig zo oneerbiedig snel wordt gejaagd — de ander weigert te berusten in een litanie als van een zwartekousenkerk.

Deze dingen zijn dus al oud. Als u cijfers wilt weten? In 1936 publiceerde een deskundige, dat hij een tempo van 40 hele noten per minuut in de kerk normaal achtte. ¹⁾ Niemand protesteerde in vakkringen. In datzelfde jaar poneerde een hymoloog ²⁾ dat een tempo van 75 hele teleenheden per minuut voor kerkzang ideaal te achten ware.

In 1946 verscheen een boek, waarin 60 teleenheden per minuut „snel genoeg” werd genoemd ³⁾. En als u vandaag in een kleine kerkgemeenschap, waar opgewekt op ritmische wijzen gezongen wordt, het horloge ter hand neemt, moet u niet schrikken wanneer daar 76 hele teleenheden per minuut gezongen worden!

Uit de genoemde gevallen die zich over een kwarteeuw uitstrekken, ziet u reeds één verklaring: de tijd heeft een wordeke mee te spreken in het tempo van de psalmzang.

Een andere factor, die niet verwaarloosd mag worden, is de mate van geestelijkheid en ongeestelijkheid in de kerk. Met grote zekerheid mag geponeerd worden, dat de psalmen in hun eerstgezongen vormen (bedoeld ten tijde van Calvijn) dezelfde ritmische frisheid en vaart hebben gehad, waarvoor onze chronometer het getal 76 aangeeft. Want of de psalmwijzen nu variaties op de wereldse liedkens zijn geweest (de theorie van O. Douen) dan wel of ze alle oorspronkelijke melodieën zijn, vast staat dat ze zeer na verwant zijn aan het franse chanson en aan de Valeriusliederen, alle uit het midden der 16e eeuw. Maar tegelijkertijd leert de muziekgeschiedenis, dat de koraalnoot van de 17e eeuw in het midden der 18e eeuw een dubbele waarde in tijdsduur ontving; en bedenkt u wel, dat dit in de slappe en geesteloze rederijkerstijd vol piëtistische en subjectivistische vroomheid geschiedde? In de laatste kwarteeuw, waarin verscheidene nieuwe psalm-

berijmingen van de pers kwamen, waarin psalmzangavonden belegd worden, congressen over psalmzang gehouden, waarin een hoogconjunctuur in de orgelbouw bereikt wordt, en de psalmwijzen weer tot thema's van onkerkelijke componisten (Hindemith, Honegger, Badings) worden gekozen — kortom in deze tijd waarin de kerken de psalmen in haar oorspronkelijke ritmische staat hervinden, moet u zich niet verbazen, dat het tempo bijna verdubbeld is.

En zo zijn er diverse andere zaken, die meespreken bij het bepalen van het psalmtempo in de kerk. Om maar eens enkele te noemen: de tijd van de dag. De grootte van het kerkgebouw. Het aantal zangers. De inhoud van de betreffende psalm. De „toepasselijheid” van de psalmzang bij de preek, en de mate waarin de preek de zangers heeft gegrepen. De gemiddelde leeftijd der zangers: veel jeugd betekent hoog tempo, veel ouderen remmen de vaart. De gedisponeerdheid van de organist, en het tempo waarin hij de eerste paar lettergrepen heeft ingezet. De temperatuur in het kerkgebouw! Het jaargetijde, de gemiddelde gezondheidstoestand van de kerk-gangers, de beslotenheid van de streek, dan wel de vacantiakerk. En nog wellicht een dozijn andere factoren.

Als u deze opsomming overziet zult u zich afvragen, of er eigenlijk nog wel sprake van een „juist tempo” kan zijn?

Ja, dat kán er toch. De titel „het juiste tempo” is geen droombeeld maar een klassieke aanduiding in de muziek, meer bekend als het italiaanse „tempo giusto”.

De klassieke componisten, die nog maar weinig schommelingen in het muziektempo kenden, en voor wie „andante” en „allegro” slechts weinig uiteenliepen, schreven boven muziek, welke niet vlug en niet langzaam gespeeld moest worden: tempo giusto. Ze werden daarin niet misverstaan, want ze bleven deze aanduiding plaatsen, eeuwen lang. Pas in de latere romantiek werden de tempi opgevoerd, respectievelijk geremd, tot een zeer snel allegro vivace en een zeer langzaam adagio.

Tussen haakjes: dat men het in een tijd van gildewezen en naamloze kunstwerken eens kon zijn over „het juiste tempo”; en dat de spraakverwarring ontstond in de subjectivistische romantiek, waarin de kunst „de aller-individueelste expressie van een aller-individueelste emotie” ging worden... moet de scherpzinnige toch toespreken! Waar de „ik” in een gemeenschappelijk „wij” ondergaat, bestáán deze verschillen eenvoudig niet.

U wilt natuurlijk cijfers zien, wanneer wij over il tempo giusto spreken. Dat is een moeilijke zaak. Van de voor-barokse motetten hebben wij geen grammofoonplaten bewaard, en Maelzel ⁴⁾ leefde pas in de tijd van Beethoven. Er is echter een theorie, welke de gemiddelde hartslag als il tempo giusto aangeeft: het tempo, dat ons door de Schepper in het bloed is gelegd.

Dat kon wel eens juist zijn; er is wellicht veel voor te zeggen. Maar dan hebben we nog geen vaste cijfers, want de hartslag kan variëren bij gezonde personen, bij voorbeeld van 40 tot 80 slagen per minuut. Die cijfers wisselen met de leeftijd, met de aard van werk en inspanning, met ziekte en gezondheid, met ons humeur, onze gevoelens, onze aandacht. Een al te langzaam psalmtempo

schoolagen. Wanneer u daar samenkomt met broeders en zusters uit het gehele land: met vrije Friezen, ronde Zeeuwen, Gelre's helden en Holland's leeuwen; wanneer u daar psalmen aanheft met rijke broeders en conservatieve zusters, met zakenlieden en boerenknechten, verpleegsters en notarissen, olijke Limburgers en zwaartillende Eilanders, voortvarende Rotterdammers en zwaaropdehandse Barnevelders, dan vinden al die gereformeerden — van welke aard, ligging, staat of kwaliteit zij mogen zijn — elkander in één machtige zang, waarin allen gelijk beginnen en gelijk klaar zijn.

Wie daar wel eens stiekem zijn horloge in de hand heeft gehouden, en de tijden genoteerd om achteraf deze op het aantal teleenheden te delen, die heeft de volgende tempi kunnen vaststellen: ⁵⁾

Broederkerk:

ps. 66 — tempo 56 p/m tot 59 p/m.

Nieuwe Kerk:

ps. 68 — tempo 62 p/m.

ps. 100 — tempo 70 p/m.

ps. 121 — tempo 54 p/m.

Buitensociëteit:

Gz. 23 — tempo 68½ p/m.

Nieuwe Kerk:

ps. 105 — tempo 63½ p/m.

ps. 147 — tempo 64½ p/m.

ps. 2 — tempo 66, 69, 71 p/m.

ps. 47 — tempo 56—57 p/m.

Het is waar: men kende in Kampen toen de ritmische psalmwijzen nog niet. Het ging dus toen nog in hele noten. Door de reformatie van onze psalmwijzen is het tempo wel wat verhoogd, waarover later. Maar men „vond” zo maar het „juiste tempo”, zonder uitvallers, zonder bezwaarschriften-achteraf,

zonder ademnood. Het „vrijgemaakte tempo”.

Maar dan het tempo van dié tijd, van dié dag, van dát kerkgebouw, van dát aantal zangers, enz. enz. Wanneer wij datzelfde tempo vandaag in een huisgemeente van 22 kerkgangers zouden kiezen, zouden wij elkander toch onbehagelijk zitten aankijken... Het zou er veel op lijken, alsof we opzettelijk plechtig, ál te eerbiedig — en daarom uitgesproken oneerbiedig zouden zingen.

Wat is het juiste tempo? Het is niet in een cijfer uit te drukken. Op het moment, waarop u een cijfer vaststelt, is dit cijfer u al ontglipt. Maar wij moeten op iets anders letten.

Wij kunnen niet spreken van „te langzaam” en van „te snel” zingen. Wij kunnen elkander niet verwijten, dat het ideale tempo geweld wordt aangedaan. Wij kunnen slechts elkander zoeken, op elkander goede acht geven, naar elkander luisteren, elkander bijhouden en op elkander wachten; de sterken mogen de zwakheden der onsterken dragen, de zwakken mogen niet struikelen of wankelen. Het juiste tempo vinden wij daar, waar zondars van vandaag, aangrijpende het heden der genade, staande voor Gods aangezicht, delende in de gemeenschap der heiligen, „ver-eend in hun vergadering en raad” den HEERE „plechtig eer bewijzen” met „psalmen die lieflijk zijn, en harten treffen”.

D. W. L. M.

1) D. N. J. v. d. Paauw in „Organist & Eredienst”.

2) Ds H. Hasper in voor-woord „Psalter-1936”.

3) D. W. L. Milo in „Zangers & Speellieden”.

4) Maelzel, uitvinder van de metronome of tijdmeter, naar wie de tempo-aanduiding verwijst. (bijv. open muzieknoot = 76 M.M.)

5) Ongeveer 1950—1951.

Hirschfeld over Colijn

II

Hirschfeld had het intussen druk genoeg, want naast de economische crisis, die maar geen einde nam, begon de oorlogsdreiging de aandacht op te eisen. Economische en politieke maatregelen worden hier steeds meer door bepaald. Hirschfeld vermeldt in dit verband de contacten met koning Leopold, die in België een strikte neutraliteit voorstond.

Hij noemt geen speciale contacten van Colijn met de koning, maar die zijn er wel geweest en één gesprek wil ik hier even aan de vergetelheid ontrukken. In november 1938 had Colijn een ontmoeting met de koning en diens minister Spaak. Ze hadden een lang gesprek en, om nu Colijn's verslag te citeren, „met den koning juist over het constitutionele parlementaire vraagstuk. Ik heb hem toen niet verheeld, dat de fout naar mijn meening lag bij de afhankelijkheid van de Regering van de politieke partijen. Een minister behoort, eenmaal minister zijnde, te eindigen met partijman te zijn, d.w.z. van hem wordt niet verlangd, dat hij zijn eigen overtuiging overboord werpt, maar wel, dat hij niet voor elke regeeringshandeling, die hij overweegt — en dit geldt speciaal voor een eersten minister — overleg zou dienen te plegen met een of meerdere Kamerfracties. Dat is de hoofdfout, waaraan het Belgische parlementaire stelsel leidt. (sic.)”

Niet alleen het Belgische parlementaire stelsel, zou Colijn er aan kunnen toevoegen, na de ervaringen in 1939.

Al deze contacten konden overigens de situatie voor Nederland niet veel gunstiger maken. Versterking van de defensie en economische afweermatregelen waren de enige „oplossingen”. Verder moest men aan het werkloosheidsvraagstuk aandacht geven en de lezer vindt een uitvoerige nota, waarin Hirschfeld verschillende maatregelen voorstelde. Daaruit blijkt ook, dat hij alle moeite deed Colijn's conservatisme in het financieel beleid te doorbreken.

De moeilijkheden met Duitsland werden steeds groter en Hirschfeld werd gewaarschuwd niet met minister Steenberghe mee te gaan op een goodwill reis naar Duitsland, omdat men hem daar niet graag weer zou willen zien.

Steenberghe zat er mee, maar Colijn hakte

de knoop door. Duitsland kreeg bericht, dat Hirschfeld wel mee zou komen. Was hij niet welkom, dat kwam ook Steenberghe niet.

Hirschfeld's laatste hoofdstuk begint met het vijfde kabinet Colijn van juli 1939. Het vierde was gesprongen, omdat de Roomse druk steeds sterker werd. Toen Romme de uitvoering van maatregelen betreffende werkverschaffing, jeugdwerkloosheid en steunverlening niet wenste te laten lijden onder een bezuinigingsprogramma, had Colijn er een eind aan gemaakt. Hirschfeld gaat hier verder niet op in, maar ik kan er nog Colijn's eigen commentaar bij geven:

„In het wezen der zaak komt de kabinetscrisis in Holland neer op een botsing tussen inzichten van oudere en jongere generaties op het stuk van de financiën. Mij is het onmogelijk de rol van Blum te vervullen. Een Daladier kan ik zijn, een Blum nimmer. Daarentegen ziet de jongere generatie heil in een voortdurend uitgeven van geld, dat men niet heeft”.

Het vijfde en laatste kabinet Colijn geniet in de geschiedenis een zekere vermaardheid. De enige bijzonderheid, die Hirschfeld noemt, is de samenstelling: het was een minderheidskabinet met vijf Oud-Indischgasten, waarvan er drie geen enkele Nederlandse bestuurservaring hadden.

Het is jammer, dat Hirschfeld er niet verder op in gaat, want dit vijfde kabinet-Colijn, dat drie dagen na de formatie door de Kamer werd weggezonden is nog altijd een groot probleem. Men is van Antirevolutionaire zijde zeer verontwaardigd geweest over het feit, dat „een ondankbare natie Colijn heenzond”, maar of dat oordeel erg nuchter is geweest staat nog te bezien. Het lijkt me namelijk waarschijnlijk, dat Colijn zelf deze formatie te veel als een politieke manoeuvre heeft beschouwd dan dat er plaats zou zijn voor tragische commentaren. Allereerst wijst daar al op een uitlating, die Colijn in een brief deed, waaruit blijkt, dat hij allermint rekende op een lang leven voor dit kabinet:

„Gij zult het nieuwe kabinet wel enigszins vreemd vinden en dat is het ook. Er zitten niet minder dan 5 oud-Indischgasten in. Hun bijzondere geschiktheid zal wel niet worden ontkend, maar dat de meeste heren een goed Indisch pensioen hebben, heeft ook zijn betekenis: zij worden er

niet slechter op wanneer men het niet de gansche 2 jaren uithoudt”.

Ook de hele gang van zaken wijst in de richting van een politieke manoeuvre.

Toen Colijn's vierde kabinet gevallen was, kreeg Colijn een formatieopdracht, die niet slaagde. Colijn hield vast aan het oude programma, waarop het vierde kabinet gebarsten was en toen was het geen wonder, dat noch de Roomsens, noch de S.D.A.P., noch de Vrijzinnig Democraten bereid waren mee te doen.

De opdracht ging toen naar Koolen en kwam daarop terug naar Colijn, die als een soldaat gehoorzaamde en zijn minderheidskabinet formeerde. Maar met welk programma? Nog steeds hetzelfde, in wezen „conservatieve” programma, dat voor Romme en zijn trawanten een steen des aanstoots was geweest?

Integendeel. Het programma van Colijn is nu ineens zó vooruitstrevend, dat Roomsens noch Socialistens er iets op kunnen aanmerken. Van bezuiniging op de werkloosheidsbestrijding wordt niet gerept, maar bovendien bevat het maatregelen, die Colijn's tegenstanders wel bijzonder welkom moeten zijn: verlaging van de leerlingenschaal en maatregelen voor de ouderdomsvoorziening.

Iedereen was stom verbaasd. De Wilde houdt zich in en spreekt voorzichtig van „een wat vreemde indruk”. Oud spreekt fors taal en vertelt, dat een Socialistisch Kamerlid, na het aanhoren van dit programma, verbaasd tegen hem zei: als Colijn de eerste keer met dit programma was gekomen, was er zelfs met óns te praten geweest! Oud vindt zelf ook, dat Colijn als een blad aan de boom is omgedraaid van conservatief geldelijk beheer naar een speculatieve financiële politiek. Feitelijk begreep niemand, dat dit merkwaardige minderheidskabinet met zó'n programma kwam; een programma, dat de tegenstanders nu altijd hadden gewenst.

De oplossing van het raadsel zal wel moeten worden gezocht in de zes jaar, dat Colijn verdriet had gehad van het Roomse volk. Nu heeft hij dan tenslotte zijn Roomse tegenstanders alle wapens willen ontnemen om hem te verslaan. Er viel op het programma niets meer aan te merken, ze konden maar over één ding woedend zijn: dat Colijn weer de leiding had.

En daarover wenste Colijn nu juist een duidelijke uitspraak. Zes jaar hadden de Roomsens getracht hun politiek aan hem op te dringen. De vrees, uitgesproken in het rapport van 1933 was maar al te gegrond gebleken. De Roomsens hadden, in meerderheid niet anders gedaan dan het regeeringsbeleid veroordelen, evenwel zonder de verplichting te aanvaarden met Colijn te breken en samen te gaan met de S.D.A.P. Deze dubbelzinnige situatie, waarbij ze de leiding van Colijn gebruikten om hun eigen politiek door te zetten, was Colijn steeds meer een doorn in het oog geworden en hij had er een eind aan gemaakt. En nu moesten de Roomsens duidelijk kiezen. Ze konden zich niet meer verschuilen achter bezwaren tegen Colijn's programma. Ze moesten nu openlijk kiezen voor of tegen Colijn zélf.

Colijn zegt er dan ook van in een brief:

„De Roomsens zijn dol woedend. Zij kunnen met de S.D.A.P. elk ogenblik het kabinet ten val brengen, maar dan heb ik de zaak, waar ik haar altijd gewild heb, namelijk dan zal men openlijk moeten kiezen voor het eene of het andere: óf samengaan met de S.D.A.P. óf bereid tot werkelijk overleg over de te volgen politiek”.

De Katholieken hebben de uitdaging aangenomen. Toen Colijn zijn tweede opdracht kreeg, was het consigne aanstonds: geen Rooms-Katholiek in het kabinet-Colijn! En onmiddellijk na zijn optreden werd het kabinet ten val gebracht.

Toch bereikte Colijn's manoeuvre niet het beoogde doel. De Geer bood de Roomsens opnieuw de kans een duidelijke positiekeuze te vermijden door ze onderdak te verlenen in een zó breed kabinet, dat men onmogelijk van een Rooms-Rood samengaan kon spreken.

Het feit, dat De Geer Colijn's manoeuvre doorkruiste zal wel een van de redenen zijn van de Antirevolutionaire wrok tegen het kabinet-De Geer.

Hirschfeld schrijft: „Men zegt, dat De Geer aan Colijn eens aangeboden heeft op zijn plaats te gaan zitten”.

Hirschfeld kon hier wel wat positiever

spreken. Want na het verschijnen van de verslagen der Parlementaire Enquête-commissie en van De Geer's mémoires kan iedereen weten, dat Colijn nog tweemaal Minister-President heeft kunnen worden.

Beide malen heeft Colijn geweigerd en dat is na het voorafgaande wel te begrijpen. De wrok tegen De Geer's creatie ontladde zich natuurlijk vooral op het hoofd van Gerbrandy, die zitting had genomen als minister van Justitie, tegen het advies van de partij-bonzen in.

Maar tenslotte was de verhouding met hem nooit bijzonder goed geweest, iets waarover Gerbrandy zich in 1928 al beklagt in een brief aan Colijn.

Om nu terug te keren tot Hirschfeld, hij betreurt het levendig, dat Colijn uit de actieve politiek is verdwenen en juist op een moment, dat Nederland een geboren leider zo broodnodig zou hebben. De Geer was het allerminst — dat zag ook de Duitse reizende ambassadeur Ritter, die Hirschfeld bekende zeer geschrokken te zijn van de nieuwe premier: „ein alter Mummelgreis”, liet hij zich ontvallen.

Over de oorlogsjaren is Hirschfeld kort. Toen Colijn in ballingschap vertoefde heeft Hirschfeld er bij de Duitse minister van Financiën op aangedrongen er op te letten, dat Colijn een goede behandeling zou onder vinden.

Het is typerend voor de bewonderaar van Colijn, die hier aan het woord is, dat hij het niet zijn taak acht Colijn een verwijt te maken van diens brochure „Op de grens van twee werelden”. Het blijft voor hem een raadsel en daar laat hij het bij. Ik geloof, dat dit wijs is, want een uitvoerige beschouwing van de beruchte brochure zou in zijn boek niet passen. Als Hirschfeld zwijgt, past ook ons hier niet meer dan deze tragische anticlimax van Colijn's grote carrière te noteren.

Men kan natuurlijk wijzen op de vrij algemene naïveteit ten opzichte van de ware bedoelingen der Duitsers en de werkelijke

figuur, die achter de naam Hitler schuil ging. Een kostelijk staaltje van die naïveteit mag ik — nu toch binnenkort het dagboek van Mevrouw Colijn gepubliceerd wordt — wel even ophalen. In november 1941 doen geruchten de ronde, dat Colijn bij Hitler op bezoek is geweest, in galauniform nog wel. Mevrouw beklagt zich in een brief aan haar man over die malle geruchten. En ze voert als argument er tegen aan, nee niet: Colijn nooit bij iemand als Hitler; nee, het beste bewijs, dat het onmogelijk is: „Je hebt nota bene niets als je oude pakken bij je”.

Genoeg over de brochure. Tenzij ze wordt gebruikt om Colijn's naam te besmeuren. In dat geval is het goed nog eens te herinneren aan het waarderende artikel van Drees over Colijn en het ondergronds politiek contact. En vooral aan een, ongetwijfeld vergeten, artikel van Lammers over Colijn's contact met Seyss Inquart. De Duitsers hadden Colijn wel graag zien optreden als hoofd van een of andere regering. Colijn heeft de suggestie om de Raad van State onder zijn leiding als een soort interimregering te gebruiken wel overwogen, maar hij stelde als voorwaarde, dat bij alle besluiten duidelijk zou worden gepubliceerd, wat van Nederlandse zijde was voorgesteld en wat van de Duitsers kwam. Deze slimme tegenzet, waar Colijn enorm veel pret om had, maakte de hele constructie voor de Duitsers waardeloos en ze kwamen tot de conclusie, dat „mit dem alten Fuchs” niets te beginnen viel.

Men kan het betreuren, dat Hirschfeld over al deze dingen niets meer meedeelt, overheersend blijft toch de vreugde bij het lezen van zijn boek, geschreven vol bewondering voor de man, van wie Gerretson eens schreef:

„In zijn markante persoonlijkheid heeft de kleine minderheid, die op onze geschiedenis haar stempel heeft gedrukt nog eens van het ganse volk de erkenning van haar nationale karakter en betekenis afgedwongen”.

15 februari 1960

H. Smit.

KRITISCHE KRABBEL

Ave Caesar!

In de dagen, dat de schoolboekjes nog dagelijkse lectuur voor Frater waren, las hij het verhaal van de vogelhandelaar. Het speelt in de tijd, dat de latere Augustus met Antonius streed om de alleenheerschappij in het Romeinse rijk. Dat duurde lang.

De gewone man interesseerde zich matig voor die strijd. Hij werd door beide heren evenzeer geplukt. Maar er waren toch slimmerds, die verder dachten; zoals onze vogelaar. Die richtte stil een paar kraaien af. Eén werd vaardig gemaakt in de kreet: Gegroet Caesar! De ander leerde het: Ave Antonius even goed. Echt en van harte riepen die kraaien dat natuurlijk niet; en de vogelaar zelf leerde hun de begroetingen niet voor Caesar, maar ten behoeve van vogelaar zelf! Maar de grote dag kwam. Caesar deed zijn intocht. Met een grote kooi, die hij met een kameraad droeg, ging de vogelaar naar de feestelijke optocht. Op het juiste moment zette de zangvogel zijn keel op. En de toelugte. Caesar lachte, gaf een beurs met dukaten en nam de vogel mee. Opgetogen ging de handigerd naar huis. Maar zijn kameraad, afgunstig, zei: Caesar moest eens zien, wat hij thuis had!

Het verhaal ging nog verder tot een moraliserend slot. Maar dat is Frater helaas vergeten. Daarom heeft hij een poging gedaan om het verhaal zinnig te reconstrueren. De belangrijkste rol, dacht hij, speelde de kraai. Die had na zijn moeizaam leren dan ook een grote verandering ten goede beleefd. Uit de sijsjeslijmerswinkel naar de hofvolière. Zijn kraaienverstand had wel door, dat het allemaal kwam van dat: Ave Caesar! Over die Caesar heeft een Dominee eens gepreikt, dat hij later de bijnaam: Verhevene kreeg, en nog weer later: Goddelijke.

Na de komst van onze kraai deed de kreet: Gegroet Caesar in de hofvolière al gauw opgeld. Zelfs zangvogeltjes weten spoedig waar en hoe wat te verdienen is. Nog juichender werd het koor, toen het nieuwe: „Verhevene” in zwang kwam. Overstelpend werd het gejubel toen: „Goddelijke” de de Schlager was geworden.

Daar laatste was onze kraai echter te bar. Daar had hij te veel kraaienverstand voor. En dat was hem dus, om met onze Zuidelijke landgenoten te spreken: al te Christelijk! Hij deed niet mee. En de verzorger hing hem weg op een stil plekje. Daar kon hij zijn leven verbeteren.

Daar zat hij, de kop scheef en piekerde. Langzaam kwam er orde in zijn herinnering. Wat leerde die andere kraai ook weer? Schever nog zonk zijn kop, stiller nog zat het beest. Tot hij op een morgen zijn verzorger luid begroette met: Gegroet Antonius! Die schrok hevig, keek voorzichtig om zich heen, pakte vlug het dier en draaide het de nek om. Nog één keer zei het „ka”; dat was welgemeend.

Toen was het dood; dat was de consequentie van zijn gepraat.

En de vogelaar? vraagt ge. O, die meende dat de kraaien er zijn voor de vogelaars. Die zou er zich niets van hebben aangetrokken, als hij het had geweten. Maar de hele zaak interesseerde hem niet meer. Toen hij de dukaten binnen had, koos hij een ander beroep.

En daarmee is het verhaal dan uit.

Bilderdijk zou zeggen: er schuilt een magazijn van lering in.

Frater.

mogelijke middelen aangrijpen om zijn werk in het licht van Gods Woord te zetten. Neen, niet overgeestelijk, niet onnatuurlijk, maar als een leesbare brief van Christus. Zo iemand zal op de boven bedoelde richtlijnen dikwijls „ja” zeggen, soms ook „neen”. Telkens weer zal hij zelf zoeken naar andere wegen, naar nieuwe mogelijkheden, naar een andere manier van aanpakken. Veertig kinderen in een klas betekenen veertig problemen, en elk jaar vernieuwt zich de stroom die de klas komt binnenvloeiën.

Onderwijs geven eentonig? Och kom! Welke werkkring is gevarieerder dan die van een onderwijzer? Duizend richtlijnen zijn nog niet voldoende. Maar het hart, het warme, liefhebbende hart wijst de weg en zijn kompas is Gods onfeilbaar Woord.

A.

J. H. V.

BOEKBESPREKING

Richtlijnen voor het onderwijs op de Gereformeerde Scholen.

- a) De taalkundige vakken — K. van Huizen.
- b) Aardrijkskunde — door?
- c) Gereformeerd Schrijfonderwijs — K. Veldman.

Met meer dan gewone belangstelling las ik deze richtlijnen. Voor een groot deel hebben ze mijn hartelijke instemming. Niet, dat deze scripties zoveel nieuws brengen of andere perspectieven openen. Maar het is goed, het is noodzakelijk dat weer met klem gezegd werd wat hier gezegd is.

Er bedreigen het Christelijk onderwijs in het algemeen gevaren, die men niet ziet of niet zien wil en die het karakter van dat onderwijs ondermijnen. De geest van de tijd heeft de fundamenteen aangevreten en velen kijken met zorg naar het eertijds schone gebouw, dat scheuren gaat vertonen die bedenklijk zijn. Het heldere, klare licht van Gods Woord dreigt onder de stolp van een korenmaat te verdwijnen. Onder het mom van vernieuwing sluipen allerlei humanistische beginselen de school binnen, vriendelijk, glimlachend, kleurig, maar de reuk van het verderf gaat met ze mee. Daarom moeten we er dankbaar voor zijn dat er weer gespierde, klare, Schriftgetrouwe taal gesproken wordt, zoals in deze richtlijnen. En ik zou willen dat die taal niet alleen gehoord werd in de Gereformeerde scholen, maar weerklank vond in elk gebouw dat de naam Christelijke school of school met de Bijbel draagt.

Dit betekent niet, dat ik alles, wat in de richtlijnen gezegd wordt, zonder meer zou willen overnemen. Trouwens, de Didactiek Commissie doet dit ook niet. In haar „Woord Vooraf” zegt ze aan het slot, dat het accepteren van een richtlijn niet betekent, dat ze achter elk woord of achter elke uitdrukking staat.

Zo is b.v. de scriptie Aardrijkskunde een prachtig stuk werk. Toch heb ik mij bij het lezen afgevraagd: Maar wat verwacht men nu eigenlijk van een lagere school? Deze richtlijn verwijst naar een overweldigende hoeveelheid leerstof, die m.i. voor een lagere school niet te verwerken is, wil men de

andere vakken geen onrecht aandoen. Laadt men op de schouders van de lagere school geen veel te zware lasten? Wie wat ervaring bij het onderwijs heeft weet, hoe moeilijk het is om bij de leerlingen een stevige grondslag te leggen waarop later voortgebouwd kan worden. Niet op de breedte, maar op de diepte moet gezien worden en dan heb ik vooral de basisvakken op het oog. Richtlijnen, uitstekend, maar laat ze dan duidelijk, eenvoudig en vooral bescheiden zijn. Men moet op de school in een reeks van vakken onderwijs geven. Er is veel oefening nodig. Er moet telkens herhaald worden. De basisvakken vragen veel tijd en inspanning. Nogmaals, de grondslag moet stevig, moet goed zijn, en dat vraagt beperking van de stof.

Men klaagt, en terecht, dat op de school toch al zoveel uren verbruikt worden. De school heeft zich tegenwoordig met allerlei dingen te bemoeien die het onderwijs niet of slechts van terzijde raken. O zeker, op zichzelf is verkeersonderwijs goed. Zwemlessen zijn het ook. Van handenarbeid, gymnastiek, het maken van projecten, het testen, de schoolarts en de schooltandarts zal ik geen kwaad zeggen. Maar door dat alles wordt de school bijna permanent in beweging gezet. De rust is weg. Dan is er dit en dan is er dat. Er wordt tijd en aandacht voor geëist. Bijbelkennis, lezen, schrijven, rekenen, Nederlandse taal, de basisvakken komen er door in 't gedrang. De pit gaat verschrompelen. De grondslag wordt zwak en wankel. Het middelbaar en het mulo onderwijs klaagt er over dat men op dit fundament moeilijk een gebouw kan optrekken. Vroeger leek het onderwijs op een groot, stevig tafelkleed met een kleine rand franje er aan. Nu dreigt het een klein kleedje te worden met een brede franjerand.

Laten we nuchter zijn en ons meesters tonen in het beperken. Niet het vele is goed maar het goede is veel. Als het kind straks de school verlaat dan moet er een vaste ondergrond zijn. Ook de leerlingen die niet verder studeren hebben die grondslag brood nodig, want straks wacht velen van hen een vak en een middenstandsdiploma.

Gereformeerd onderwijs staat of valt met degenen die voor de klas staan. Een onderwijzer in wiens hart de begeerte brandt om in zijn arbeid de Here te dienen, zal alle

PERSSCHOUW

Wet en Evangelie (3)

In een volgend artikel maakt Ds Velema enkele opmerkingen over Paulus' prediking omtrent de wet. Hier is het.

We zezen er de vorige keer op, dat we niet de fout moeten maken de oudtestamentische wet te benaderen vanuit Paulus' uitspraken daarover. Hij kreeg met de wet te maken zoals die in het farizeïstische verlossingsschema funktioneerde. Daar werd de wet geheel tegen Gods bedoeling in misbruikt om bij God gerechtigheid te verwerven. Het is dan ook geen wonder dat Paulus juist in die brieven uitvoerig over de wet handelt waar hij de rechtvaardiging uit het geloof stelt t.o.v. de rechtvaardiging uit de werken der wet.

Wanneer men echter deze fout vermijdt, is het duidelijk dat de oud testamenteische wet niet meer heenleidt naar de genade en daarvan als het ware een voorstadium is, maar uitgaat van de genade en gegeven is op de grondslag van de genade. De genade is eerst en daarna komt de wet, zoals Mozes het telkens het volk inscherpt en ook Paulus erover spreekt in Galaten 3.

Nu rijst de vraag of we met het bovengestelde niet in de buurt van Barth komen, die de wet deed volgen op de genade. Voordat we daar op ingaan willen we ons eerst nog bezig houden met Paulus' uitspraken over de wet.

Romeinen 7 : 9b :

„Toen echter het gebod kwam begon de zonde te leven maar ik begon te sterven”. De vraag is of Paulus hier spreekt over wat met hem geschiedde voor, dan wel bij zijn bekering. Men neemt nogal eens aan, dat Paulus hier spreekt over zijn bekering. Hij zou dan door het gebod last gekregen hebben van de zonde. Dat zou bij hem teweeg gebracht hebben het afsterven aan de zonde, wat zondag 33 het eerste stuk van de bekering noemt. Zo verklaart Dr S. Greijdanus deze tekst.

Dit lijkt me niet juist. Paulus heeft het hier over zijn onbekeerde leven. Het „Ik heb eertijds geleefd zonder de wet”, ziet op zijn knapenleef-tijd, toen de aanspraken der wet hem nog niet bereikten. Toen was de zonde dood, dat wil zeggen nog niet actief, zoals de zonde later zich juist met behulp van de wet ten volle ontplooid heeft.

Toen het gebod binnen Paulus' gezichtskring kwam, begon de zonde te leven. Geen wonder want toen begon het farizeïstische levensideaal hem te boeien. Hij wilde met behulp van het gebod zichzelf voor God rechtvaardigen. Dat is, vergeleken met de zonde, die hij in zijn kinderjaren deed, een gaan leven van de zonde. Toen kreeg ze, nota bene juist door middel van de wet, de kans in Paulus' leven om tot hoogste ontplooiing te komen. Wat er toen werkelijk gebeurde, begreep Paulus op dat moment niet, maar nu hij dit schrijft na zijn bekering, ziet hij het scherp. Ik begon te sterven, d.w.z. ik raakte steeds verder van God af, doordat ik meer in de greep van de zonde en dus ook onder de vloek van de wet kwam. Men moet hiertegen niet opmerken, dat een mens toch geestelijk dood is en daarom niet meer behoeft te sterven. Paulus weet dat ook wel, maar gebruikt de term sterven hier om het voortgaan in die dood te tekenen. Hij beschrijft hoe de zonde door middel van de wet een steeds grotere macht (ten dode) in zijn leven werd. Paulus geeft in dit vers dus een typering van zijn farizeïstische leven voor zijn bekering, met het inzicht dat hij door zijn bekering gekregen heeft. Voor zijn bekering was hij er blind voor, dat hij begon te sterven. Hij zou als farizeeër die typering afgewezen hebben, als discipel van Christus weet hij hoe de zaken staan!

Hij zegt dan ook even verder, dat de zonde hem bedrogen heeft. Als christen weet hij, dat de weg van het farizeïsme naar de dood leidt. De zonde, die het gebod aangrijpt om de farizeeër daarmee gerechtigheid te doen verwerven, bedriegt de mens! De oorzaak ligt dus niet in de wet. De wet is heilig en het gebod moet dus juist ten leven leiden vs 11 en 12.

We mogen uit deze bespreking in elk geval de konklusie trekken dat we Rom. 7 : 9 niet kunnen gebruiken als argument voor de mening, dat we door de wet de zonde leren kennen. Paulus ziet de wet juist heel anders functioneren in zijn leven. De wet deed door het bedrog van de zonde, de zonde juist opleven.

We zullen steeds moeten bedenken dat Paulus' polemiek in de brief aan de Romeinen (en ook in die aan de Galaten) gericht is tegen het farizeïsme, dat zichzelf voor God zocht te rechtvaardigen. Daartegenover predikt Paulus de rechtvaardiging uit of door het geloof. Niet uit de werken der wet is de gerechtigheid, maar door het geloof. De gerechtigheid des geloofs stelt hij tegenover de vermeende gerechtigheid uit de wet (s werken). Nu poneert Paulus niet alleen, hij polemiseert tegelijk. Hij gaat op de positie van de tegenstanders in en weerlegt hun meningen. Daartoe laat hij zien hoe de wet in het farizeïsme gebruikt wordt in dienst van de zonde. Als Paulus daarom telkens weer spreekt

over de verhouding van de wet en de zonde, gaat het niet om de christelijke kennis van de zonde uit de wet, maar om de vermeerdering van de zonde in het leven van de farizeeërs door middel van de wet. Zij grijpen de wet aan om zichzelf voor God te rechtvaardigen; daarmee vermeederen zij de zonde.

We kunnen in Paulus' uitspraken wel iets willen lezen over de kennis van de zonde uit de wet, maar dan vergeten we de strekking van Paulus' betoog. Hij wil de farizeeërs juist van de weg der wet afbrengen en hen op de weg van de gerechtigheid uit het geloof wijzen.

Deze redenering heeft des te meer kracht als Paulus kan aantonen, dat de wet, althans naar het gebruik dat de farizeeërs er van maakten, de zonde vermeedert. Paulus vat het in deze ene zin samen: Het gebod dat ten leven moest leiden bleek voor mij juist ten dode te zijn! Hier spreekt een christen! Maar hij heeft het niet over wat hij bij zijn bekering ervoer, doch over wat in zijn leven geschiedde voor zijn bekering.

Natuurlijk staat ook een gelovige na zijn bekering nog bloot aan de verzoeking eigengerechtigheid voor God te willen verwerven. Dan is het betoog van Paulus nog aktueel. Ieder die zichzelf door vrome levenswandel of aangename ervaringen, door het feit van verbondskind te zijn of een net christelijk leven te leiden voor God rechtvaardigen wil vindt zijn beeld getekend in Rom. 7 : 9. Hij zal echter moeilijk kunnen zeggen dat dit uit de bekering opkomt. Het is integendeel symptoom van de zonde!

Wie meent door de wet voor God rechtvaardig te kunnen zijn, wete, dat Paulus zegt: juist de wet leidde tot de dood. Onder dit gezichtspunt spreekt Paulus over de wet en de zonde. Nog meer teksten vragen onze aandacht.

Om de éne doop en het Avondmaal

In de Kamper Kerkbode schreef Ds Visee het volgende artikel:

Met belangstelling lezen we in De Poortwake het verslag van een rede van ds A. Veldman (Delfshaven) gehouden op de landelijke vergadering van Presidenten onzer meisjesverenigingen. Of het verslag precies en juist weergeeft wat ds V. daar heeft gezegd, kunnen we natuurlijk niet nagaan. Maar dat geschreven verslag komt in elk geval via De Poortwake onder veler ogen. En het noopt ons tot een enkele kanttekening.

Het onderwerp van ds V. was: „De taak van de presidente op de M.V. in deze tijd”. Onze tijd werd getypeerd als: 1. Een tijd van de bewarende trouw Gods. 2. Een tijd van verscherpte anti-these. 3. Een tijd van verdoezeling van grenzen. 4. Een tijd van strijd binnen eigen kring. Terloops merken we even op dat alle tijden op deze manier te typeren zijn. Maar in verband met deze typering, zo zegt het verslag, moeten bepaalde onderwerpen aan de orde komen.

In verband met „1. De tijd van Gods bewarende trouw”, lezen we: „Stel dan b.v. eens dat mooie onderwerp aan de orde: Het doopvont in allerlei gemeenschappen: jouw doopvont, het baptistische doopvont; het roomse doopvont, het synodale doopvont”, en verder: „Spreekten we over het doopvont, dan stuiten we onmiddellijk op wat in Groningen is gebeurd. Dat synodale doopvont b.v., is dat op de synode van Utrecht een gereformeerd doopvont geworden, of niet?”

Nu is het een feit dat gereformeerden en synodalen op bepaalde plaatsen hetzelfde doopvont gebruiken, b.v. in IJsselmuiden en Bilthoven. Ook zijn er heel wat vrijgemaakte kindertjes uit hervormde, doopsgezinde, remonstrantse doopvonten gedoopt in de loop der jaren. Maar daar is hun doop niet minder om. Bedoelde ds V. misschien dat er dan bij de eenheid van doopvonten toch nog verscheidenheid van doop is? Een gereformeerde doop, een synodale, een hervormde, een baptistische, enzovoorts? Als dat zo was, dan moeten we niet-gereformeerde dopen maar niet erkennen. Maar we erkennen die. Terecht. Want de doop in de Naam des Vaders en des Zoons en des Heiligen Geestes is de instelling van Christus. En er is maar één christelijke doop.

Ik heb nog al eens niet-gereformeerden onderwezen voor het avondmaal. Ik hoefde hen niet over te dopen. Ze waren gedoopt. Echt gedoopt. Niet rooms gedoopt, niet hervormd gedoopt, niet oud-gereformeerd gedoopt, maar christelijk gedoopt. Precies evengoed gedoopt als gereformeerden, die in een gereformeerde kerk gedoopt waren. Ik behoefde niet anders te doen dan hen in de betekenis van dat onloochenbare feit van hun doop goed te onderwijzen. N.l. dat onze trouwe God hun zonder hun weten voor eeuwig had trouw gezworen.

Wat de respektieve dopers daarbij in hun achterhoofd hebben gehad, wat voor beschouwingen de gemeenschappen waarin die doop werd bediend, werden gehuldigd, doet er verder niets toe. Het is er mee als met een gulden. Die wordt vrijdagsavonds door de kassa van de bioscoop geschoven en gaat zondagmorgens in de collectezak vaar de armen. Maar het is en blijft een wettige munt. Alleen: de gebruikers van het geld moeten leren die munt ook wettig te gebruiken: naar de wet Gods, uit het geloof en tot Gods eer.

Ik ben gedoopt drie jaar na „1905”, de beste

INGEZONDEN

„Castellio contra Calvijn”

Nu wij — als wij letten op de ontwikkeling in de gebonden kerken — tegen een verstarde hiërarchie zitten aan te kijken (een gevoel van schuld valt niet te constateren al wordt veel van wat in het kader van de scholastiek werd opgebouwd omver gehaald omdat het eenvoudig niet gehandhaafd kan worden), bestaat het gevaar dat wij elk geluid van die kant willen afwijzen.

Die indruk had ik toen ik het artikel van ds C. P. Plooy in „Opbouw” van 4 december 1959 las met als opschrift „Castellio contra Calvijn”, waarin nogal scherp werd gerea-geerd op uitlatingen van prof dr R. Schippers terzake van de procedure tegen Servet in de stad van Calvijn: Genève.

Hoewel ds Plooy Calvijn in dit opzicht niet geheel in bescherming neemt, is hij toch van mening dat men zeker niet Castellio mag bijvallen in de zaak, die het toenmalige stads- en kerkbestuur voor grote problemen stelde, t.w. de zaak Servet.

Wij kunnen ons — nu de Calvijn-herdenking pas achter ons ligt — hiervan niet afmaken.

Servet werd ter dood gebracht als „ketter”. Een zwak punt voor het gereformeerd protestantisme. Humanisten (waarvan wij wel wat kunnen leren, b.v. van hun strijd om te komen tot afschaffing van de slavernij) spreken zelfs van een „donkere bladzijde in de geschiedenis van de Geneefse Reformatie”.

Staan wij — gereformeerden — allen achter Calvijn? Ik geloof het niet. Prof. P. A. Diepenhorst zegt in zijn studie „Calvijn en de procedure Servet” (uit 1926): „Onomwonden hebben wij een „peccavi” uit te spreken voor de dwaling, die Calvijn beging door de straf, aan Servet te voltrekken, goed te keuren”.

Mag men in dit verband dan niet aanhalen de bekend geworden klassieke woorden van Castellio: „Men verdedigt zijn geloof niet door een mens te verbranden, maar veeleer door zichzelf ervoor te laten verbranden”?

Terecht werd op 27 oktober 1903 een boete-monument van de Geneefse protestanten onthuld op de plek waar 350 jaar geleden, op 27 oktober 1553, Servet levend werd verbrand.

De tekst op dit monument luidt:

„Met eerbied en dank vervulde kinderen van Calvijn, onze grote reformator, veroordelend een dwaling, welke was die van zijn eeuw, en vastverbonden aan de vrijheid van geweten overeenkomstig de ware beginselen van de Reformatie en het Evangelie, hebben dit boete-monument opgericht”.

Ten diepste gaat het hier om het probleem van de ware tolerantie, een hoogst belangrijke aanlegenschap waarin b.v. een man als Oranje vierkant stond tegenover Datheen. Het woeden van Datheen deed Vlaanderen voor het protestantisme verloren gaan.

Wij idealiseren het verleden zo graag, maar vergeten daarbij dat veel in de geschiedenis van de reformatie niet met het Evangelie in de hand verdedigd kan worden.

Ds Doornbos heeft hier oog voor (zie zijn artikel in de kerkbode van Noord-Holland over synoden): Zelfs de beroemde synode van Dordrecht 1618—1619 heeft, aldus ds Doornbos, de kerken niet genezen. Haar kracht was de sterke arm van de overheid. Daar was zelfs genodigd de Anglicaanse kerk van Engeland, die in de dagen van de synode van Dordrecht de gelovigen (goede of slechte laat ik hier in het midden, P. A.) met grote hevigheid vervolgde.

Wij zeggen wel: Reformatie brengt de ware vrijheid, maar wat deden wij en wat doen wij vandaag met de vrijheid binnen en buiten de kerk, ook binnen onze eigen „vrijgemaakte” kerken?

De Bilt.

P. Aalbersberg.

dominee, die mij doopte, hield mij op die derde mei 1908 vast en zeker voor wedergeboren en dat stak hij niet onder stoelen of banken. Maar ik ben niet gedoopt in „1905” en ook niet in de theologische misverstanden van mijn beste leermeester, maar in de Naam des Vaders en des Zoons en des Heiligen Geestes. God zij geloofd!

En de synode van Utrecht, die de vervangingsformule terzijde stelde, heeft het aantal misverstanden misschien weer eens met één vermeerdert, en de kerkelijke verwarring weer eens

groter gemaakt, het kan best zijn en het is erg genoeg... máár: de doop is nooit veranderd, in 1520 niet, in 1834 niet, in 1886 niet, in 1905 niet, in 1942 niet, in 1944 niet, in 1946 door de vf. niet en in 1959 niet. Want God zwéért bij elke doop zijn eed van nimmer aflatende trouw. Goddank dat synoden, pausen, conciliën, decreten en besluiten aan dat feit niets kunnen af of toedoen.

Dat mag men zeggen tot elke gedoopte.

Waar hij ook gedoopt is.

Wie hem ook gedoopt heeft.

Wat voor „beschouwingen” de dopers en de doopouders ook hadden.

Temidden van alle verwarring staat er Eén, Die gisteren en heden en morgen Dezelfde is: de Onveranderlijke in liefde en trouw: God! En die geloofd zal hebben en gedoopt zal zijn zal zalig worden!

Om het avondmaal

In verband met de vierde typering van onze tijd als „Een tijd van contrasten in eigen kring” merkte ds V. op:

„Als je hierover nadenkt, stel dan eens aan de orde: Waarom gereformeerd onderwijs. Die meisjes zijn de toekomstige moeders in de gezinnen. Of: Gereformeerde Gezindte?” Bij de bespreking lezen we:

Ds Veldman heeft in z'n onderwerp ook aangeroerd hoe erg het is als A.R. en G.P.V. mensen aan één Avondmaalstafel zitten.

Antwoord: Het is m.i. onmogelijk elkaar in Gods Koninkrijk hard te bestrijden en dan als één volk Avondmaal te vieren. Op den duur kan dat niet bestaan. Tracht elkaar te benaderen en als broeders één te worden. We moeten elkaar de normen van de Heilige Schrift voorhouden en daarnaar leven”.

Nu vind ik het helemaal niet „erg” als A.R. en G.P.V.-mensen aan één avondmaalstafel zitten. Zomin als ik het „erg” kan vinden dat een broeder, die zijn kinderen naar een gereformeerde school zendt aan het avondmaal zit met een broeder die de Chr. Nat. school prefereert. Of dat de vader van een pupil van de Enschedese onderwijzersopleiding aan het avondmaal zit met de ouders van een leerling van een Chr. Kweekschool. Een C.N.V.-broeder met een G.M.V.-zuster. Een lid van de N.C.R.(eis)V. met een globetrotter van de Gereformeerde Reis Vereniging. Een, die nog altijd de N.C.R.(adio)V.-bode leest met een ander die van die V. geen lid is. Zomin als ik het „erg” vind, dat twee anti's, die tot verschillende stromingen in de A.R.-partij behoren of twee G.P.V.-mensen, die aan de twee kanten van de scheidslijn in het G.P.V. staan, samen avondmaal vieren. Ik voor mij ben liever een met mijn broeder aan het avondmaal dan in het stemlokaal of in de vakbond. En ik zie niet in, waarom dat ook „op den duur” niet zou kunnen. Want als al deze meningsverschillen morgen aan de dag zouden verdwijnen, was er overmorgen weer wat anders.

De zaak is maar dat we elkander niet „hard bestrijden”.

Dat moet niet.

Wèl samen avondmaal vieren.

In hartelijke liefde.

In enigheid des geloofs.

En elkander niet benauwen.

Dan kunnen we over de kwesties nog wel eens praten.

Zonder partijdrift.

In broederlijke liefde.

Dat laatste ontbreekt nog wel eens.

Dat is wèl erg.

Moge bij de waarachtige kennis der Schriften door het werk der Meisjesverenigingen ook de liefde maar toenemen.

De liefde ook om elkander te verdragen en op te scherpen.

C. V.

IN MEMORIAM J. VAN DIJK

Op 26 maart j.l. overleed broeder J. van Dijk van Huizum. Dat ik hem hier gedenk is niet daarom, dat hij herhaaldelijk ouderling was van de kerk van Huizum. Ook niet, omdat hij in Friesland een bekende figuur was op het gebied der Zending. Maar omdat hij medewerker was aan ons blad, hoewel zijn naam niet voorkwam onder de vaste medewerkers. Hij ging schuil achter de naam Huisman.

Het is mij bekend, dat vooral ouderen onder ons zijn artikelen onder de titel „Elke wijze vrouw bouwt haar huis” met genoegen lazen. Natuurlijk was zijn stijl „ouderwets”, maar uit de inhoud bleek kennis van het leven en bezit van levenswijsheid en vooral: eerbied voor het Woord des HEREN.

Hij schreef zo „menselijk”. Ik herinner mij het stukje: „Hoe laat is 't Buurman”, waarin deze woorden voorkwamen: „Ondanks veel verschil horen we bij elkaar; zijn wij één; voelen wij ons tot elkaar aangetrokken; heb-

ben wij elkaar nodig, zijn wij op elkaars diensten aangewezen”. Naar mijn mening was er van hem voor menig gezin veel te leren.

Ook schreef hij onder de eigen naam een paar artikelen over de Reclassering, waaraan hij actief deelnam. Ontroerend vond ik wat hij schreef over z'n bezoek aan een gevangene, die hem z'n levensgeschiedenis vertelde. Hij bekennt dan: „Als ik langs zijn weg was geleid, hoeveel erger zou ik het er hebben afgebracht”. Hij stelde zich niet boven-, maar naast-, ja beneden deze misdadiger.

Hij zal z'n gebreken hebben gehad, wie heeft die niet? Maar zijn liefde voor de HERE en Zijn dienst zal wel niemand betwijfelen. Het oude geslacht waartoe hij behoorde gaat heen. Mogen de jongeren even vol vuur zijn voor de dienst des HEREN.

H. J. Jager.

STUDENTENLEVEN

De Contact-commissie van de Verenigingen van Gereformeerde Studenten en F.Q.I., deelt U mede, dat het jaarlijkse Paascongres voor studenten en academici gehouden zal worden van 19 t/m 22 april e.k.

dinsdagmiddag: aankomst ± 4 uur.

dinsdagavond:

Prof. Dr W. H. Gispén, „Het Oude Testament en de toekomst van Israël”.

woensdagmorgen:

Prof. Dr H. Dooyeweerd, „De betekenis van de Wijsbegeerte der Wetsidee voor de toekomst der Reformatorische Beweging”.

woensdagavond:

Ds D. K. Wielenga, „De toekomst van de Zending”.

donderdagmiddag:

Prof. Dr J. P. A. Mekkes, „Bevestig mijn treden in Uw spoor”.

vrijdagmorgen:

Drs J. Faber, „De sporen van K. S.”.

vrijdagavond:

Drs G. Puchinger, „Colijn”.

zaterdagmorgen: Vertrek.

Congresvoorzitter is am. A. van der Dussen. Het congres zal gehouden worden in het conferentieoord „DE ARK” aan de Belvédère-laan te Nunspeet.

Kosten f26.— (lakens en slopen meenemen).

Namens de Congres-commissie,
R. M. Laning.

KERKNIEUWS

Aangenomen naar Goes, kand. A. N. Hendriks, die bedankte voor Middelstum.

Zending. Na overleg met de zendingsarbeiders op Nieuw Guinea en met goedvinden van de in de Commissie van overleg vertegenwoordigende kerken, zal de terreinverdeling a.v. zijn:

Mangono-gebied: Ds Drost en Ds Versluis; Kouh: Ds van Benthem; Kawagit: Ds Klamer en Ds Knigge.

De Kerk van Toronto is opgenomen in de samenwerking op Nieuw Guinea. Als vertegenwoordiger van de kerk trad Dr Liefjijn van Arnhem toe als lid van de C.v.O.

De onderwijzer Meijer komt op medisch advies met vervroegd verlof. In zijn plaats werd benoemd Mej. Nieuwboer, onderwijzeres met hoofdakte te Vlaardingen. Zij vertrekt spoedig, zodat ze voor het vertrek van br. Meijer in Kouh aanwezig kan zijn. Mevr. Versluis is bereid, eventueel bij het schoolwerk de behulpzame hand te bieden.

Ds Drost hoopt in juli met verlof naar Nederland te komen. „Meschobor” benoemde Zr Havenga als verpleegster, standplaats Kouh.

Omtrent de Tanah-Merah Christenen en eventuele Kerkinstituering wordt nog gewacht op voorstellen van de zendingsarbeiders.

De verhouding tot de hulporganisaties is momenteel prima.

Zwolle, Drachten en Kampen blijven bij eigen zendingsperiodiek. Groningen streeft naar samengaan met zendingsblad voor Nieuw Guinea, doch is nog niet zover.

Inzake de vraag, of de samenwerking op Nieuw Guinea een permanent karakter draagt, kan worden gezegd dat er uiteraard een heenvoer blijft naar eigen terrein, zij 't ook met zodanige begrenzing, dat de zendingsarbeiders elkaar kunnen steunen. Voorlopig zijn de kerken echter nog aangewezen op samenwerking. Teamvorming nu is onontbeerlijk en in de toekomst eveneens nodig.

Met droefheid berichten wij U dat het de HERE behaagde reeds voor de geboorte ons dochtertje weer tot Zich te nemen.

Hij maakt het met de moeder zeer wel.

fam. C. A. VAN OORD.

„De Boshoeke”.

Haamstede (Zld.), 5 april 1960.

RICHTLIJNEN

VOOR HET GEREFORMEERD ONDERWIJS

Uitgave: Landelijk verband van gereformeerde Schoolverenigingen in Nederland

Reeds verschenen:

Taalkundige vakken
Schrijfonderwijs
Aardrijkskunde
Handenarbeid

Terwijl spoedig volgen:

Bijbelsche Geschiedenis
Rekenen
Vaderlandse Geschiedenis
Kennis der natuur
Zang
Tekenen
Lichamelijke Opvoeding
Handwerken

Totale omvang plm. 300 pag.

Kostprijs 2 ct. per pag. (Incl. band) te voldoen na verschijning van alle afleveringen.

Intekening voor de gehele uitgave uitsluitend aan de administratie:

Drukkerij-Uitgeverij Fa J. Scholma en Zoon
Grotestraat 21 - Bedum

Voor eventueel te maken en uit te voeren vakantieplannen gevraagd een

REISGENOOT(E)

leeftijd tussen 30 en 40 jaar.

Brieven onder nummer 8-46 bureau v. d. blad.

Drukkerij Steenbergen

ZEIST - TELEFOON 03404 - 2452

Periodieken

Boekwerken

Handeldrukwerk

BETALING ABONNEMENTSGELDEN

Met 1 april a.s. begon de nieuwe jaargang van „OPBOUW”. U zoudt ons een groot genoegen doen ter voorkoming van de hoge incassokosten en extra administratie het verschuldigde bedrag vóór 1 april te storten op postrekening 233117 t.n.v. Drukkerij Steenbergen, Zeist, met bijvermelding voor „OPBOUW”.

Degenen die voor een halfjaar wensen te voldoen betalen f 5.—, en degenen die voor een jaar gireren, betalen f 10.—.

Mogen we weer rekenen op Uw aller medewerking.

De Administratie.

Regelprijs 20 cent per m.M.

Bij contract reductie.

ADVERTENTIE-TARIEF:

FAMILIEBERICHTEN:

Regelprijs 15 cent per m.M.

Abonnementen s.v.p. bij vooruitbetaling door storting op giroreken. 233117 t.n.v. Drukkerij Steenbergen, Zeist, met vermelding voor „Opbouw”.

Abonnementsprijs: f 5.- p. halfj. - f 10.- p. jr. Studenten abonnement f 6.- per jaar.

Losse nummers 25 cent. Buitenland: f 6.25 per halfjaar - f 12.50 per jaar.